

LILIANA SOARE

ELEMENTE DE ISTORIE A  
LIMBII ROMÂNE LITERARE



**EDITURA UNIVERSITARIA**  
**Craiova, 2012**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. ȘTEFAN GĂITĂNARU

*Universitatea din Pitești*

Prof.univ.dr. PETRU PISTOL

*Universitatea din Pitești*

Copyright © 2012 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

---

## **Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**SOARE, LILIANA**

**Elemente de istorie a limbii române literare / Liliana**

Soare. - Craiova : Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0567-1

821.135.1.09

Coperta: Apostol românesc, Brașov, 1563

Apărut: 2012

**TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA**

Str. Brestei, nr. 156A, Craiova, Dolj, România

Tel.: +40 251 598054

Tipărit în România

## ARGUMENT

Lucrarea reprezintă o expunere sintetică, care rezumă principalele momente din evoluția limbii române literare. *Terminus ad quem* al cercetării este anul 1881, prezentat inclusiv, din două motive: pe de o parte, este anul în care este votat primul proiect ortografic oficial al Academiei Române, iar, pe de altă parte, este momentul în care structurile moderne ale limbii literare sunt deja conturate.

Având un caracter sintetic, am redus numărul fenomenelor examinate, am exclus analizele de amănunt și am limitat notele la strictul necesar, cu trimiteri la studii esențiale în domeniu. O atenție deosebită am acordat-o activității Școlii Ardelene, datorită rolului important pe care această grupare l-a avut în procesul de normare, unificare și modernizare a limbii literare.

Lucrarea nu se adresează doar filologilor, ci și tuturor acelorora care sunt interesați să cunoască evoluția generală a limbii noastre de cultură.

# I. PRELIMINARII TEORETICE

## ISTORIA LIMBII LITERARE – DISCIPLINĂ A LINGVISTICII

Istoria limbii literare este o disciplină relativ tânără, care a fost introdusă ca materie de studiu în universități în anii 1950. Între anii 1954-1956, s-au dus numeroase discuții la nivel internațional cu privire la definirea conceptului de limbă literară. Congresul al VIII-lea de studii romanice, desfășurat în 1956 la Florența, a fost axat pe dezbaterile studiului fundamental al lui Benvenuto Terracini care analiza conceptul de limbă literară. Consecința indirectă a acestei dezbateri o reprezintă recunoașterea istoriei limbii literare ca disciplină lingvistică cu obiect propriu de studiu.

Preocupările târzii de cercetare a istoriei limbii literare sunt o consecință a concepțiilor ce guvernau lingvistica în secolului al XIX-lea și la începutul celui următor: studierea istorică și comparativă a limbilor indo-europene vechi, principiile istorice ale neogramaticilor și metodele de lucru ale geografiei lingvistice. În consecință, în lucrările lingviștilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, preocupările de istorie a limbii române s-au concretizat în cercetarea graiurilor românești, a dialectelor<sup>1</sup>.

Deși conceptul de limbă literară, ca variantă cultivată și normată a limbii naționale, este destul de vechi în cultura românească<sup>2</sup>, cercetările propriu-zise apar destul de târziu, primul demers de acest tip aparținându-i lui P.V. Haneș<sup>3</sup>. Acesta consideră că limba literară reprezintă un capitol special

---

<sup>1</sup> Șt. Munteanu, V. Țăra, IRLR, p. 15.

<sup>2</sup> Acesta a fost abordat de reprezentanții Școlii Ardelene, îndeosebi în lucrările lingvistice ale lui I. Budai-Deleanu.

<sup>3</sup> *Limba literară română în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1904.

în istoria limbii, dar și în cea a literaturii, întrucât cuprinde materialul folosit în creațiile beletristice. G. Ibrăileanu<sup>4</sup> și Ov. Densușianu<sup>5</sup> manifestă preocupări similare, diferite însă prin teorie și metodă.

Domeniul cercetărilor limbii literare s-a extins considerabil, bibliografia de specialitate înregistrând numeroase studii și cercetări fundamentale. Acestea vizează definirea și sfera noțiunii de limbă literară, precum și problemele specifice ale limbii noastre literare: originea și baza ei dialectală, periodizarea, etapele de dezvoltare, unificarea acesteia, rolul limbii scriitorilor în cadrul studiului istoria al limbii etc.

## CONCEPTUL DE LIMBĂ LITERARĂ

Termenul de *limbă literară* ridică o serie de probleme de natură terminologică, de-a lungul timpului conceptul fiind desemnat prin diverși termeni, mai mult sau mai puțin diferiți. Astfel, Ion Budai-Deleanu<sup>6</sup> vorbește despre *limba muselor*, sintagmă ce presupune interpretări multiple<sup>7</sup>. Mai târziu, I. Heliade-Rădulescu folosește termeni precum: *limbă literară*, *limbă literală* sau *limbă generală*, iar Hasdeu introduce

---

<sup>4</sup> Prin cursul ținut la Universitatea din Iași între 1909-1910, intitulat *Istoria literaturii române moderne. Epoca lui Conachi*.

<sup>5</sup> Prin cursul predat la Universitatea din București, între anii 1929-1932 și 1937-1938, intitulat *Evoluția estetică a limbii române*.

<sup>6</sup> În *Dascălul românesc despre temeierile gramaticii românești*, 1815-1820.

<sup>7</sup> De fapt, cărturarul ardelean oferă o primă definiție a limbii literare, de o surprinzătoare actualitate, din care reiese că aceasta este un instrument de expresie a creațiilor culturale din diverse domenii: „Limba muselor” este „limba întru care să învață științele”; aceasta „să află la toate neamurile politicite, la care floresc învățăturile, și este în sine tot aceeași limbă norodului de obște, numai cât este mai curată și curățită de toate smintelile ce să află la limba de obște a gloatei, cu un cuvânt, este limba lămurită și adusă la regule gramaticești, apoi și înmulțită cu cuvinte obicinuite la învățături, care nu să află la limba de obște” (în I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, ediție de Mirela Teodorescu, I. Gheție, București, 1970, p. 132).

sintagma *limbă tipică*. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, A. Philippide, urmat de câțiva dintre elevii săi, cum ar fi G. Ivănescu, utilizează, după model francez, termenul de *limbă comună*. Deoarece limba literară reprezintă aspectul cultural al unei limbi, în literatura de specialitate, de exemplu la Al. Niculescu, mai apar termeni precum *limbă de cultură* sau *limbă de civilizație* (după germ. *Kultursprache* și fr. *langue de civilisation*).

Iorgu Iordan are meritul de a fi examinat, în 1954, principalele probleme teoretice și metodologice ale cercetării limbii literare, aducând clarificări importante într-o serie de probleme controversate<sup>8</sup>. Astfel, în concepția autorului, îmbrățișată ulterior de majoritatea lingviștilor, limba literară nu trebuie identificată cu limba producțiilor beletristice, ea fiind „haina tuturor producțiilor culturale omenești, indiferent de domeniile cărora aparțin: literatură, știință, ideologie, politică, administrație etc.” Aceasta reprezintă „aspectul cel mai desăvârșit” al limbii unui popor, rezultat al unei perfecționări permanente, realizate în toate sectoarele culturale ale societății; în raport cu limba națională, varianta literară este mai unitară, grație „caracterului normativ al acesteia din urmă și conștiinței vorbitorilor despre necesitatea de a-i respecta cu cea mai mare strictețe normele”<sup>9</sup>.

Unele dintre trăsăturile subliniate de I. Iordan sunt reținute și de Al. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu: limba literară este o „sintetizare a posibilităților de exprimare a limbii întregului popor, destinată în special exprimării în scris, mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale, caracterizată prin existența unui sistem de norme care îi conferă o anumită stabilitate și unitate”<sup>10</sup>. Prin urmare, autorii

---

<sup>8</sup> *Limba literară (Privire generală)*, în „Limba română”, III (1954), nr. 6, p. 52-77.

<sup>9</sup> *Art. cit.*, p. 56.

<sup>10</sup> ILRL, p. 22.

accentuează ideea folosirii prioritare în scris a limbii literare, precum și caracterul ei normat.

Al. Graur și I. Coteanu subliniază caracterul „îngrijit” al limbii literare: „limba îngrijită, corectă, conformă cu normele curente”<sup>11</sup> sau „aspectul cel mai îngrijit al limbii comune”<sup>12</sup>. Cu alte cuvinte, pentru cei doi autori primează caracterul îngrijit în raport cu caracterul normat, primul reprezentând condiția esențială pentru ca o limbă să devină literară.

Șt. Munteanu și V. Țâra oferă o definiție care sintetizează toate celelalte opinii formulate anterior: limba literară „este acea variantă a limbii naționale caracterizată printr-un sistem de norme, fixate în scris, care îi asigură o anumită unitate și stabilitate, precum și prin caracterul ei prelucrat, îngrijit. Ea are o sferă largă, întrucât cuprinde producțiile și manifestările culturale, în sensul larg al cuvântului: este limba scrierilor științifice, filozofice, beletristice, a presei, a vieții politice, precum și limba folosită în diferite instituții: administrație, școală, teatru etc”<sup>13</sup>.

Pentru a încheia enumerarea celor mai importante definiții și opinii referitoare la conceptul de limbă literară, ne oprim la I. Gheție, care este de părere că este inutilă menționarea, în definiție, a folosirii limbii literare cu precădere în scris (întrucât există și o variantă orală a limbii literare); pe de altă parte, caracterul normat al limbii literare, este o chestiune relativă, deoarece, în perioada veche a limbii, anterioară unificării, aceasta nu prezenta un aspect unitar. Iată de ce, pentru lingvistul bucureștean, „limba literară ar putea fi definită drept aspectul sau varianta cea mai îngrijită a limbii întregului popor, care servește ca instrument de exprimare a celor mai diverse

---

<sup>11</sup> Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, p. 311.

<sup>12</sup> I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961, p. 88.

<sup>13</sup> ILRL, p. 17.

manifestări ale culturii și se caracterizează prin respectarea unor norme impuse cu necesitate membrilor comunității căreia i se adresează”<sup>14</sup>.

## EPOCA DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE LITERARE

Stabilirea perioadei în care s-a format limba română literară a generat numeroase controverse de-a lungul timpului. De aceea, considerăm necesară o prezentare succintă a principalelor teorii referitoare la această problemă.

Numeroși lingviști leagă originile limbii literare de apariția scrisului în limba română, plasând, în consecință, epoca de început în secolul al XVI-lea. Primul care a formulat această teorie a fost B.P. Hasdeu, care considera că începuturile limbii noastre literare pot fi găsite în tipăriturile coresiene. Referindu-se la limba acestor texte, cărturarul afirma: „Limba română înfățișa diverse straturi, unele mai înapoiate, altele mai înaintate, între cari exista deja stratul cel devenit astăzi, aproape fără nici o schimbare, limba tipică a românului”<sup>15</sup>. Cu alte cuvinte, acest din urmă strat se găsea doar în textele tipărite de Coresi la Brașov, între 1559-1580.

Un punct de vedere similar este exprimat și de lingvistul ieșean Al. Lambrior, care afirma că limba textelor coresiene a jucat rol de limbă literară, menținând unitatea românei.

Ulterior, acest punct de vedere a fost îmbrățișat de majoritatea lingviștilor bucureșteni. Astfel, Ov. Densusianu, reticent în legătură cu elementele de limbă literară din secolul al XVI-lea<sup>16</sup>, recunoaște importanța textelor brașovene în formarea și dezvoltarea limbii literare: „În special cărțile lui

---

<sup>14</sup> I. Gheție, ISLRL, p. 21.

<sup>15</sup> B.P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, București, 1879, p. 98.

<sup>16</sup> Acesta consideră că limba textelor elaborate în secolul al XVI-lea nu prezintă nicio preocupare de „perfecțiune literară”, urmărind, mai degrabă, scopuri practice.



Coresi au avut cea mai mare influență, contribuind într-o mare măsură la dezvoltarea ulterioară a limbii române literare”<sup>17</sup>.

Rolul tipăriturilor coresiene este categoric susținut și de I. Bianu, Al. Rosetti, B. Cazacu, D. Macrea sau I. Gheție.

O teorie diferită de cea a școlii bucureștene a avansat N. Iorga<sup>18</sup> (preluată de S. Pușcariu, N. Drăganu, Al. Procopovici). Fără să conteste importanța textelor coresiene, savantul afirmă că diaconul Coresi nu a făcut decât să tipărească, cu minime intervenții, textele husite, adică manuscrisele rotacizante, despre care se credea că au fost elaborate în secolul al XV-lea. De aceea, în opinia sa, aici trebuie căutat momentul de început al limbii noastre literare<sup>19</sup>.

O altă concepție privitoare la momentul formării românei literare aparține „Școlii ieșene”, care a avansat teoria că limba noastră literară s-a format de-abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, după Unirea Principatelor. Până în jurul anului 1860, româna literară prezenta variante regionale culte, cu originea în limba vorbită de clasele stăpânitoare începând cu secolul al XV-lea. Opinia a fost inițial susținută de I. Nădejde, fiind preluată de G. Ibrăileanu. Pornind de la afirmația lui D. Cantemir, conform căreia în jurul anului 1700 exista o deosebire între limba poporului și cea a aristocrației, criticul concluzionează că „moldovenii scriau limba vie a claselor de sus în secolul al XVI-lea, care limbă vie era o limbă literară, iar în Muntenia a fost la fel”<sup>20</sup>.

---

<sup>17</sup> În *Istoria limbii române*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961, p. 11.

<sup>18</sup> N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, ediția a II-a, București, 1925, p. 192-193.

<sup>19</sup> Cercetările ulterioare au demonstrat că manuscrisele maramureșene sunt copii realizate undeva la mijlocul secolului al XVI-lea sau chiar mai târziu după originale care s-au pierdut și care, în consecință, nu pot fi datate.

<sup>20</sup> G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. 7, ediție de Rodica Rotaru și Al. Piru, București, 1979, p. 165-166.

Acest punct de vedere este reluat, cu o argumentare temeinică, de G. Ivănescu: „Formarea unei aristocrații românești, distincte de popor, uneori cu origini în alte regiuni ale țării, a dus la formarea unor graiuri specifice ei, deosebite parțial de graiurile populare, și, în cele din urmă, la formarea unei limbi literare”<sup>21</sup>. Inițial, „graiul aristocrației va fi numai vorbit, dar, în secolele al XV-lea și al XVI-lea el va deveni și scris. Prin unele particularități ale ei, limba literară românească veche își are originea în graiul acestei aristocrații”<sup>22</sup>. În ceea ce privește limba română literară unitară, lingvistul ieșean consideră că aceasta începe să se formeze efectiv după 1780.

Iorgu Iordan condiționează formarea limbii literare de apariția națiunii, susținând că „variantele literare a unei limbi se ivește o dată cu nașterea națiunii sau, mai precis, începuturile limbii literare sunt legate de începuturile transformării poporului în națiune”<sup>23</sup>. Astfel, înainte secolului la XIX-lea, noi nu am avut limbă literară, ci „numai limbă scrisă sau, ceea ce e tot una, dialecte literare”<sup>24</sup>. Ideea de a condiționa limba literară de constituirea națiunii respective este discutabilă. Cu toate acestea, suntem de acord cu importanța acordată caracterului unitar al românei literare, cu observația că, deși limba literară și-a fixat normele supradialectale în secolul al XIX-lea, ea a existat neunificată și anterior acestui moment.

O altă teorie, respinsă de majoritatea lingviștilor, deși susținută de lingviști prestigioși (L. Onu, I. Coteanu, Al. Graur) argumentează că primele forme de manifestare a românei literare trebuie căutate în literatura populară, deoarece caracterul „îngrijit” este suficient pentru definirea acesteia. În aceste condiții, epoca de formare a românei literare coboară mult în timp, fiind contemporană cu străvechea noastră literatură populară, transmisă pe cale orală.

---

<sup>21</sup> G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 499.

<sup>22</sup> *Ibidem*.

<sup>23</sup> I. Iordan, *art. cit.*, p. 67.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 69.